

YUSUF XOS HOJIB "QUTADG`U BILIG" ASARIDA KISHILAR O`RTASIDAGI MUOMALA-MUNOSABAT MASALASI

Siddiqov Baxtiyor

*Qarshi davlat universiteti adabiyotshunoslik kafedrası
o'qituvchisi.*

Annotatsiya: *Maqolada Yusuf Xos Hojib "Qutadg`u bilig" asarida kishilar o`rtasidagi muomala-munosabat madaniyatining eng oddiy ko`rinishi va eng yuksak insoniy fazilatlari haqidagi qarashlarining ifoda etilishi xususida so`z yuritilgan.*

**Kalit so`zlar:** *"Til ardami", so`zlash, tilmochi tarjimoni, til orqali, bilim olish, tilga e`tibor, ro`shnolik, yaxshilik va ezguliklar, ortiqcha, malol, bilimning belgisi, oqar suv, barkamol inson.*

Annotation: *In the article Yusuf Khos Hajib's work "Kutadgu Bilig" talks about the expression of the views of the simplest form of the culture of interaction and relationship between people and the highest human qualities.*

Key words: *"Language skill", speaking, interpreter, translator, through language, acquiring knowledge, attention to language, enlightenment, goodness and virtues, excess, laziness, sign of knowledge, running water, perfect person.*

Аннотация: *В статье Юсуфа Хоса Хаджиба в произведении «Кутадгу билиг» говорится о выражении взглядов на простейшую форму культуры взаимодействия и взаимоотношений между людьми и высшими человеческими качествами.*

Ключевые слова: *«Языковое мастерство», говорение, толкователь, переводчик, посредством языка, приобретение знаний, внимание к языку, просвещение, благость и добродетели, излишество, лень, признак знания, проточная вода, совершенный человек.*

KIRISH

Yusuf Xos Hojib "Qutadg`u bilig" asari axloqiy-ta`limiy, pand-nasihath ruhidayaratilgan bo`lib, asarda XI asr qoraxoniylar saltanatining eng yuksaklikka ko`tarilgandavridagi ijtimoiy-siyosiy voqealari to`rt qahramon munozarasi, savol- javobi jarayonidayoritib berilgan.

"Qutadg`u bilig"da inson ruhiyati, uning suhbat davomida nimalarga ahamiyat berishi lozimligi, qayerda qanday so`zlash, qayerda sukut saqlab tinglash kerakligini go`zal baytlar vositasida ifodalab berilgan.

MUXOKAMA VA NATIJALAR

Dostonning bir necha bobi odob va axloq masalalariga bag`ishlangan bo`lib, "Til ardami" (Til odobi) nomli 7-bob ham shular jumlasidandir. Unda shoir inson tilning, ya`ni insonning o`zgalarga munosabatida shirinso`z bo`lish fazilatlari va noo`rin so`zlar bilan muomalada bo`lish qusurlari haqida fikr yuritadi. Buyuk mutafakkir o`z asarida

tilni o'qish, bilim olish vositasi sifatida sharhlaydi. Til bilan inson ro'shnolikka erishadi, ko'p va behuda so'zlash esa insonga xos bo'lmagan qusur ekanligi ijodkor tomonidan atroflicha tavsiflanadi.

Buyuk mutafakkir o'quv va bilimning tilmochi tarjimoni til ekanligini quyidagi misralarda shunday ifodalaydi:

Til arslon misoli yotar qafasda,
Bexabar boshini u yer nafasda.
Tilidan tutilgan ne deyar, eshit,
Amal qil bu so'zga o'zingga ish et.

Balo keltiradi boshga bu tilim,
Boshimni u kesmay, qilayin tilim.
So'zingni tiyib yur, boshing yormagin,
Tilingni tiyib tur, tishing sinmasin.

Demak, insonga ro'shnolik, yaxshilik va ezguliklar til tufayli keladi, buni yaxshi bilib olish kerak. Kishi izzat, obro-e'tiborni ham til orqali topadi. O'ylamasdan noo'rin so'zlash, tilga e'tibor bermaslik kishiga yomonlik keltiradi.

Adibning behudaga ko'p so'zlashning foydasi yo'qligi, kishi ortiqcha so'zi bilan o'ziga ziyon keltirishi haqidagi ushbu fikrlari qimmatlidir:

Ortiq so'zda aslo bo'larmi foyda,
Ziyondan bo'lak yo'q so'z ortiq joyda.
Hech qachon ko'p gapirma.
Juda oz so'zla.

Buyuk shoir ortiqcha so'zlarni gapiraverish tinglovchi ko'ngliga malol keladi va uni eshitishni xohlamaydi, natijada uning boshi egiladi, deb ta'kidlaydi:

Kishi so'z tufayli bo'ladi malik,
Ortiq, so'z bu boshni etadi egik.

Kishi aytadigan so'zlarining ma'nosini bilishi lozimligi va o'rinsiz gaplari uning boshiga kulfat keltirishi haqidagi dostonidagi ushbu bayt xalqimiz orasida keng tarqalgan:

Tilingni avayla — omondir boshing,
So'zingni avayla — uzayar yoshing.

Yusuf Xos Hojib bilimli kishi ezgu so'zlarni aytadi va bilimi ko'p, har narsadan xabardor odamlar esa yaxshi suhbatdoshga aylanadi, deya, donolarning so'zlarini oqar suvga o'xshatadi:

Dono so'zi go'yo oqar suv erur,
Suv oqsa yer uzra ko'p ne'mat unur.
Donolar bo'ladi misoli chimzor:
Qayga oyoq qo'ysang, u yerda suv bor.
Bilimsizning ko'ngli qum erur go'yo,
Ut-o'lan o'smaydi kirsa ham daryo.

Bilimning belgisi ikki xususiyatga tayanadi va ular tufayli kishining yuzi yorug`, aytilmagan so`z tufayli kishning ko`ngli to`q, dili xotirjam bo`ladi, deydi alloma:

Tananing ulushi tomoqdan kirar,

Jon ulushi — so`z quloqdan kirar.

Dostonda so`zni donodan eshitishni va kuchli mulohazalarga tayanib fikr yuritish zarurligi quyidagi misralarda ta`kidlab o`tilgan:

Sen bilimli so`zini eshit, bo`yin tovlama,

So`ramas (lari)dan oldin, so`z (lar)ingni so`zlama.

“Qutadg`u bilig”da b so`zni bilim bilan so`zlashga, ya`ni bilimli kishi so`zning ma`nosini anglay olishini, bilimsiz esa tilini tiyishini alohida ta`kidlab o`tadi:

Bilimsizning tili doimo berk bo`lishi kerak,

Bilimlning tili so`zga erkin bo`lishi kerak.

Muxtasar qilib aytganda, dostonning “Til odobi” bobidagi nutq madaniyati va so`zlashish odobi xususidagi qimmatli fikrlar bugungi yoshlarni barkamol inson etib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatiga ega.

Senga so`zladim men so`zim, ey o`g`il.

Senga o`git berdim o`zim, ey o`g`il.

XULOSA

Yuqoridagi misralarida ta`kidlanganidek, buyuk mutafakkirning ma`noli fikrlari asrlar osha keyingi avlodlar uchun muhim dasturilamal bo`lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Yusuf Xos Hojib. Qutadg`u bilig. Toshkent. 1990.
2. I. Adizova. O`zbek mumtoz adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan. 2009.
3. N. Mahmudov. O`qtuvchi nutqi madaniyati. Toshkent. 2007.